

Література:

1. *Болаболъченко Л.* СВУ: суд над переконанням. Провокації сталінських спецслужб проти української інтелігенції // Вітчизна. — 1989. — № 11. — С. 157-179; *Верменич Я.* Здійснення українізації у 20-30-х роках: політичні і культурні аспекти проблеми: Автореф. дис... канд. іст. наук. К., 1993; *Касьянов Г. В., Даниленко В. М.* Сталінізм і українська інтелігенція (20-30-ті роки). — К., 1991.
2. *Лойко О. Г.* Інтелігенція Поділля в умовах непу // Тези доповідей 15-ої обл. іст.-краєзн. конф. — Вінниця, 1996. — С. 60-61; *Нестеренко В. А.* Українізація на Поділлі в 20-30-ті роки ХХ ст. — К., 1999.
3. *Завальнюк О. М., Петров М. Б.* Винним себе визнав // Репресоване краєзнавство (збірник статей). — К.: Рідний край, 1991. — С. 179.
4. *Вісті Кам'янець-Подільського ВРК.* — 1921. — 8 черв.; Кам'янець-Подільський міський державний архів (далі — К-ПМДА). — Ф. р. 302. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 46.
5. *Кам'янець-Подільський міський державний архів* (далі — К-ПМДА). — Ф. 302. — Оп. 1. — Спр. 228. — Арк. 13-18.
6. *К-ПМДА.* — Ф. 302. — Оп. 1. — Спр. 381. — Арк. 42; Спр. 212. — Арк. 1.
7. *Державний архів Вінницької області* (далі — ДАВО). — Ф. 256. — Оп. 1. — Спр. 195. — Арк. 5.
8. ДАХО. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 40. — Арк. 38.
9. ДАХО. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 53. — Арк. 1.
10. ДАХО. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 40. — Арк. 167-168.
11. ДАХО. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 76. — Арк. 13.
12. *Гонтар О. В.* Деякі питання міжнаціональних відносин в Україні в 20-ті роки // УІЖ. — 1991. — №1. — С. 128.
13. ДАВО, — Ф. 254. — Оп. 1. — Спр. 195. — Арк. 1.
14. К-ПМДА. — Ф. 302. — Оп. 1. — Спр. 419. — Арк. 61.
15. *Червоний кордон.* — 1924. — 9 лип.; 1927. — 7 листоп.
16. *Краєзнавство.* — 1928. — №6-10. — С. 1.
17. ДАХО. — Ф. 3. — Оп. 1. — Спр. 251. — Арк. 14-15.
18. *Вісті ВУЦВК.* — 1930. — 4 квітня.

К. В. Познанська

МЕНШОВИЦЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В ДОБУ ДЕНІКІНЩИНИ

Одним із малодосліджених питань української історії є діяльність російської соціал-демократичної партії меншовиків. У нашій уяві слово “меншовик” народжує образ ворога, що підтримував бі-

логвардійців у боротьбі проти Червоної армії. Але чи відповідає цей образ дійсності і як меншовики були пов'язані з білою армією генерала А. Денікіна? Як вплинуло встановлення диктатури А. Денікіна на діяльність партійної інтелігенції меншовиків? Дійсно правдиві відповіді стали можливими тільки у наш час, завдяки змінам у сучасній історичній науці.

Влітку-восени 1919 р. у захопленій денікінцями Україні було встановлено жорстокий диктаторський окупаційний режим на чолі з генералом А. Денікіним. Цей новий політичний режим повертав заводи і фабрики буржуазії, різко посилював експлуатацію робітників, затиснувши їх в економічних лещатах. Унаслідок цього становище робітників знову різко погіршало, постало масове безробіття, катастрофічно знизився їх життєвий рівень.

А. Денікін не визнавав незалежної України в будь-яких формах її національної державності. Денікінці боролися як із національно-визвольним рухом, так і навіть із будь-якими проявами національного життя. Вони ліквідували всі національні завоювання українського народу, закривали українські газети та журнали, забороняли українську мову. По країні прокотилася хвиля терору, під час якої було закатовано тисячі і тисячі невинних людей [1, с. 158].

Яку ж тактику стали проводити в цей час меншовики України? Треба підкреслити, що період денікінщини став найтяжчим випробуванням для меншовиків, розкол серед яких на “правих” та “лівих” різко посилювався. Причому частина партійної меншовицької інтелігенції тягнулася більше до нового керівництва, відхиляючись від центристських позицій партії меншовиків різко вправо. Серед таких можна назвати харківських керівників організації правих меншовиків С. Сана (Девдоріані), М. Зарецьку, одеських — П. Гарви, Богданова, І. Астрова та позапартійних меншовиків С. Івановича і О. Потресова. Серед правих кіл меншовицької інтелігенції були і такі, що рішуче засуджували диктатуру Денікіна — це київські Г. Кучін-Оранський, В. Рубцов, О. Романов, В. Дрелінг, Семковський, Скаржинський — визначні меншовики. Інша частина меншовицької інтелігенції дотримувалася резолюцій Центрального комітету меншовицької партії: харківські Матвеєнко — голова ради міських робітників, член правління ради “Голка” Половін, визначний діяч ради хіміків Віленський, убитий білогвардійцями. Відомі і дуже

ліві представники партійної інтелігенції, серед яких І. Біск, К. Гвоздев, Б. Бер, які завжди стояли на позиціях здійснення соціалізму та диктатури пролетаріату. [2, С. 89-90] Зберігаючи формально єдність партії, праві та ліві проводили різну тактику.

З 30 листопада по 8 грудня 1918 року у Сімферополі відбувся з'їзд, який провели під керівництвом кадетів праві меншовики Харкова, Катеринослава і Одеси разом із меншовиками Півдня Росії. З'їзд (нарада) створив Раду земств і міст Півдня Росії, в керівний орган якого увійшли 9 кадетів, 9 правих есерів, 9 правих меншовиків і 4 народні соціалісти. Цей з'їзд планував створити "південноросійський уряд" на чолі з генералом А. Денікіним. Крім того, праві меншовики України входили до складу створеного кадетами "Союзу відродження Росії", центр якого спочатку знаходився у Москві, потім у Києві, а потім в Одесі. Загальновідомо, що цей "Союз відродження Росії" грав значну роль в історії білої контрреволюції в країні. [3, С. 161]

Отже, праві меншовики прийняли владу Денікіна, який поставив головним завданням боротьбу з більшовиками до переможного кінця. Разом із тим вони плекали надію на можливість "демократизувати" владу денікінців. Ці надії були побудовані на тому, що, на думку меншовиків, Добровольча армія генерала А. Денікіна була єдиною серйозною антирадянською силою, що Денікін був консерватором, а не реакціонером і що з ним співпрацювали такі представники руського лібералізму, як П. Мілюков і П. Струве. [4, С. 89] Саме тому праві меншовики активно сприяли зміцненню влади нового режиму.

Праві меншовики Одеси були "найправішими" серед правих меншовиків, їхня організація була опорою всіх правих України. Після вступу 23 серпня 1919 р. денікінців до Одеси праві і так звані "позапартійні" разом із місцевою буржуазією і заможними городянами провели мітинг, вітаючи "визволителів від радянської влади і більшовиків". Друкований орган одеських меншовиків неодноразово визначав Денікіна як "носія прогресивного демократичного устрою". Разом із правими есерами і кадетами праві меншовики входили до місцевої влади, створеної денікінцями. Вони збирали гроші і цінні речі для денікінської армії, а також увійшли до військового загону, що був створений для захисту міста від Червоної армії. [5, С. 166]

У Харкові правими меншовиками було створено окрему організацію на чолі з С. Саном (Девдоріані) і М. Зарецькою з метою “органічної роботи з денікінцями”. Крім того, вони увійшли до складу місцевих органів влади, що створили білогвардійці, вели роз’яснювальну роботу серед робітників з метою підтримки денікінської влади.

Київські праві меншовики одразу вороже поставилися до Денікіна, але продовжували діяльність у місцевому самоврядуванні та інших органах влади. Денікінці не забороняли соціалістичні партії і професійні спілки, але дійсно постійно переслідували ці організації. Саме тому меншовикам довелося пристосуватися і діяти в умовах реакції, захищаючи робітничий профспілковий рух, підтримуючи його незалежність від “жовтих” спілок, що були створені за сприяння влади білогвардійців інженером К. Кірста і використовували прихильність робітників [6, С. 9].

Евакуація Києва радянським керівництвом ще не закінчилася, як вже були скликані збори представників 22 профспілок задля виборів тимчасового центрального бюро профспілок. До бюро з семи членів від меншовиків увійшли деякі визначні меншовики-професіоналісти, такі як голова правління спілки службовців Г. Кучін-Оранський, член Південбюро спілки металістів В. Рубцов, а від спілки друкарів — О. Романов. Враховуючи занадто реакційний характер комісії по охороні міста в міській управі, бюро відкликала своїх представників звідти, вважаючи своїм центральним завданням щодо “воєнно-реакційної диктатури” Денікіна, революційну боротьбу з нею, і зосередилося на зміцненні незалежності профспілкового руху [7, С. 79].

Те, що меншовики існували легально в умовах контрреволюції під час денікінської диктатури, а також діяльність центрального бюро в напрямку зміцнення незалежності профспілок від держави і будь-якої влади, не могло не викликати негативної реакції з боку комуністів-опонентів меншовиків і В. Леніна безпосередньо, які вважали незалежність профспілок в умовах радянської держави неможливою, а меншовиків — тими, хто підривають авторитет партії більшовиків серед робітників [8, С. 46].

Те, що праві меншовики Харкова, Одеси, Києва, Катеринослава та інших міст активно співробітничали з денікінцями, засудили не

тільки більшовики, але й самі керівні органи партії меншовиків в Україні. Головний комітет партії меншовиків прийняв 15 серпня 1919 р. резолюцію про те, що співробітництво з режимом Денікіна несумісне з належністю до партії меншовиків. ЦК партії меншовиків в Україні визнав це рішення правильним і засудив діяльність одеської і харківської організацій правих меншовиків. А також згідно з резолюцією 9 квітня 1920 р. вважав харківську організацію правих меншовиків тією, що вийшла з партії, оскільки "... вона відмовилася відповідати за партійну лінію революційної боротьби за повалення денікінського режиму з метою поєднання з Радянською Росією" [9, С. 87-88]. Такі ж заходи було вжито і щодо одеської організації правих 14 квітня 1920 р.

Центральні органи партії меншовиків турбувала також і крайньо ліва позиція Головного комітету меншовиків в Україні, що знаходився у Харкові. Так ЦК меншовиків підтримував деякі резолюції ГК, але особисто вважав, що така позиція також проходить всупереч центральній лінії партії. Через те ліві меншовицькі кола розуміли, що диктаторська влада Денікіна за своєї перемоги знищить усі соціалістичні сили в Україні, тому виступали на боці радянської влади, плекаючи, у свою чергу, фантастичну ідею про неминучу "демократизацію" радянської влади вже ближчим часом. Вони вбачали своїм головним завданням, сприяючи цьому процесу, "вирівняти" політику комуністів [10, С. 89].

У Харкові 19-20 квітня 1919 р. Всеукраїнська партійна конференція меншовиків прийняла переважною більшістю резолюцію лівих меншовиків, де наголошувалося, що необхідно "розгорнути збройний опір білій контрреволюції, виступати за зміцнення Червоної Армії" і для дійсного захисту революції і радянської влади потрібно вступати до лав червоноармійців. 14 травня 1919 р. обласний комітет меншовиків Донецької басейну і Харкова, в якому переважали "ліві", у "Зверненні до всіх трудящих України" закликав піднятися на боротьбу з білогвардійцями. Разом із тим у документі вказувалося: "Партія меншовиків продовжує свою ідейно-політичну боротьбу з більшовиками, в рамках радянського ладу, за зміну радянської політики на більш демократичну, заміну партійної диктатури однієї партії дійсною владою трудящих" [11, С. 169].

Певна частина "лівих" меншовиків із робітників Харкова, Кате-

ринослава, Одеси, Києва та інших українських міст, вступила до лав Червоної армії і разом з більшовиками воювала проти денікінців. Воюючи пліч-о-пліч з червоноармійцями, більшість цих “лівих” меншовиків незабаром остаточно розірвала зв’язки зі своєю партією і перейшла до лав більшовиків. Згідно з підрахунками близько 1 тис. меншовиків перейшли до КП(б)У у роки громадянської війни, особливо у 1919-1920 роках [12, С. 189].

У запеклих боях Червона армія здобула перемогу над білогвардійською армією. Уже 12 грудня 1919 р. радянсько-українська Червона армія звільнила Харків, 16 грудня — столицю Київ, а 7 лютого зайняла Одесу. Майже вся Україна була звільнена від денікінців і вже втретє й остаточно тут встановилася радянська влада, влада більшовиків. Більшовикам потрібна була безперечна підтримка робітничих мас для встановлення непорушної диктатури пролетаріату. Найбільш впливовою демократичною силою у робітничому середовищі була РСДРП меншовиків, але її діяльність під час денікинщини більшовики розглядали як контрреволюційну, не враховуючи суттєву різницю, яка була в політиці між правими і лівими меншовиками. Більшовикам необхідно було ліквідувати і зкомпрометувати перед робітниками саме меншовицьку партійну інтелігенцію, яка, незважаючи ні на що, продовжувала відстоювати демократичні ідеали і принципи класової боротьби робітничого класу навіть у підпіллі, а потім в еміграції. Це, враховуючи популярність меншовиків у професійному русі, було складно і більшовики вжили всі відомі репресивні заходи від сфабрикування судових процесів — ідеологічного знищення до повної ліквідації РСДРП меншовиків. Придушення меншовицької опозиції дало змогу правлячій партії ліквідувати незалежність робітничого руху. Це були перші цеглини у фундамент більшовицької диктатури, закладені на початку 20-х років. [13, С. 45-46].

Література:

1. *Ветров Р. І., Донченко С. П.* Політичні партії України в I чверті ХХ ст. (1900-1925) — Дніпропетровськ — Дніпродзержинськ: Поліграфіст, 2001. — 245 с.
2. *Волин С.* Меншевики на Україні. — Нью-Йорк, 1962. — 105 с.
3. *Ветров Р. І., Донченко С. П.* Вказана праця.
4. *Волин С.* Меншевики на Україні. — Нью-Йорк, 1962. — 105 с.

5. *Ветров Р. І., Донченко С. П.* Вказана праця.
6. *Мовчан О. М., Рент О. П.* Міжпартійна боротьба у профспілковому русі України (1917-1922) // Український історичний журнал. — 1995. — № 5.
7. *Волин С.* Вказана праця.
8. *Ленін В. І.* ПЗТ. — Т. 45.
9. *Волин С.* Вказана праця.
10. *Там само.*
11. *Ветров Р. І., Донченко С. П.* Вказана праця.
12. *Там само.*
13. *Мовчан О. М.* Придушення меншовицької опозиції в профспілковому русі України (1920-1924 рр.) // Український історичний журнал. — 1993. — № 2.

О. Г. Самойленко

ПОЛІТИКА УКРАЇНІЗАЦІЇ І ТРАГЕДІЯ ВЧЕНИХ ІНО В НІЖИНІ В 20–30-і рр. ХХ ст.

Принципово важливою складовою культурних процесів у 20-30-х рр. ХХ ст. була політика коренізації, спрямована на надання народам, об'єднаним на теренах СРСР, певної національно-культурної автономії, яка дозволила б розвивати свою національну культуру і мову. Частиною або різновидом цієї політики в Україні була українізація, яка, з одного боку, стала часом найбільшого піднесення українських інтелектуальних сил, а з іншого, — своєрідним каталізатором для подальшого погрому української науки, діячі якої звинувачувалися в “націоналізмі” та “націонал-ухильництві”.

Проблема впровадження політики українізації та її наслідки для України в цілому і української інтелігенції зокрема стала об'єктом ґрунтовного дослідження українських істориків і політологів протягом 90-х рр. ХХ — поч. ХХІ ст., у результаті чого побачили світ десятки монографій і документальних збірок, сотні статей і наукових повідомлень.

Серед праць сучасних українських істориків, які намагаються відкрити завісу тих трагічних років і розкрити загальнотеоретичні засади і конкретно-історичні фактори даної проблеми, слід особливо відзначити наукові розвідки і дослідження С. Білоконя, С. Кульчицького, Г. Касьянова, В. Даниленка, Ю. Шаповала, В. При-